

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.51>

Віктор Миколайович Кисельов,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія,
кафедра юридичних дисциплін (старший викладач);*

<https://orcid.org/0000-0003-0168-8268>,

e-mail: kiselev.67@gmail.com;

Олександр Іванович Бутович,

*кандидат юридичних наук,
Вінницька обласна прокуратура (керівник)*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Спираючись на аналіз наукових поглядів учених, розкрито теоретичні підходи до тлумачення поняття «судова експертиза». Запропоновано авторське визначення відповідної наукової категорії. Аргументовано, що ключове призначення судової експертизи полягає у проведенні спеціалізованого дослідження з метою отримання об'єктивних і достовірних даних про певний об'єкт, які в подальшому можуть використовуватися як докази у кримінальному процесі. Визначено та детально розглянуто особливості призначення і проведення судових експертиз в умовах воєнного стану.

Ключові слова: експертиза, судова експертиза, доказування, кримінальне судочинство, воєнний стан.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України правоохоронні органи зіштовхнулися з новими викликами, в тому числі щодо розслідування кримінальних правопорушень. Значно ускладнився і порядок збирання доказів, а питання проведення судових експертиз набули першочергового значення у зв'язку із трансформаційною діяльністю органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. Перед вітчизняною доктриною поставало завдання щодо напрацювання пропозицій та рекомендацій з оптимізації функціонування науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів. Важливого значення також набувають питання стосовно переосмислення, пристосування та покращення взаємодії науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів з органами досудового розслідування в умовах принципово нових безпекових складових.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання щодо діяльності судових експертів у кримінальному провадженні у своїх наукових працях розглядали С. С. Бичкова, М. М. Верцюх, А. О. Ляш, В. М. Ліщенко, П. В. Прилуцький, Н. З. Рогатинська, Д. В. Сидоренко, О. М. Сидоренко, В. Д. Юрчишин, О. Г. Яновська та ін. Водночас в умовах воєнного стану перед науковцями постає широке поле для проведення принципово нових комплексних досліджень.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є осмислити сутність судової експертизи як засобу доказування у кримінальному судочинстві в умовах воєнного стану. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: розкрити сутність кримінального судочинства; з'ясувати сутність судової експертизи, виділити характерні її ознаки в умовах воєнного стану.

Наукова новизна дослідження

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства надано характеристику судовій експертизі як засобу доказування у кримінальному судочинстві в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Для того, щоб глибше усвідомити сутність судових експертиз, вважаємо за доречне на початку нашого дослідження розглянути таку базу в контексті нашого дослідження категорію, як кримінальне судочинство, яке, на думку В. Д. Юрчишина, являє собою форму реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються кримінальні провадження. Зміст кримінального судочинства полягає у здійсненні кримінального провадження і застосуванні встановлених законом видів покарання до осіб, які винні у вчиненні злочину, або у виправданні невинних [1].

При цьому зазначимо, що в умовах воєнного стану кримінальне судочинство в Україні зазнало глибоких трансформацій. Так, з введенням в Україні правового режиму воєнного стану окремі суди вимушені були передислокуватися із районів проведення бойових дій на більш безпечні території. Це позначилося на активному впровадженні в діяльність судів практик проведення процесуальних дій у режимі відеоконференцій, судових засідань у дистанційному форматі. Така особливість діяльності окремих судів позначилася і на взаємодії останніх з органами досудового розслідування. Так, слідчі (дознавачі) вимушені були спрямовувати обвинувальні акти, клопотання в інші області. В умовах ускладнення роботи поштового зв'язку і транспорту, зважаючи на стислі часові межі проведення окремих процесуальних

дій, вищевказані особливості набували характеру суттєвих проблем у діяльності як органів досудового розслідування, так і прокуратури, представники якої мали підтримувати державне обвинувачення в інших областях.

Аналізуючи положення ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, можна виділити такі ключові завдання кримінального провадження:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Це завдання має багато в чому превентивний зміст, воно спрямоване на недопущення вчинення кримінальних правопорушень в умовах усвідомлення населенням невідворотності кримінальної відповідальності;

2) охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. В умовах воєнного стану це завдання суттєво ускладнюється зміною територіального розташування окремих учасників провадження, неможливістю їх повноцінного функціонування в умовах відсутності електроживлення чи реальних загроз артилерійських обстрілів;

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Реалізація цього завдання в умовах воєнного стану часто унеможлиблювалася, наприклад, фактичним перебуванням потерпілого за кордоном, неготовністю останнього брати участь у слідчих діях в умовах небезпеки для життя і здоров'я¹.

Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що нормативно закріплене визначення законодавцем завдань кримінального провадження не передбачає врегулювання конфлікту між потерпілим та обвинуваченим як ключової, базової проблеми, що постає у кримінальному судочинстві. Відсутність такого завдання підкреслюється і тим, що взагалі не передбачаються такі можливості, як примирення сторін, пошук шляхів задоволення інтересів потерпілих осіб без притягнення винних до кримінальної відповідальності [2].

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.05.2023).

Таким чином, кримінальне судочинства являє собою врегульований нормами чинного кримінального процесуального законодавства порядок діяльності спеціально уповноважених суб'єктів (органів дізнання, слідства, прокуратури тощо) щодо визначення обставин, які стосуються вчинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, проведення судових слухань, винесення рішень і призначення покарання за вчинення кримінальних правопорушень.

Важливим елементом кримінального судочинства є доказування. Доказ є юридичною конструкцією, яка акумулює в собі основні характеристики і вимоги, властиві доказу як системі взаємопов'язаних елементів (належність, достовірність, допустимість і достатність для прийняття певного процесуального рішення чи вирішення кримінальної справи), комплекс яких і дозволяє говорити про доказ [3].

В умовах воєнного стану сутнісне розуміння доказів у кримінальному провадженні також змінюється, зокрема воно суттєво розширюється за рахунок документування воєнних злочинів. О. Рибалка вказує, що «доказування в кримінальному судочинстві – це врегульований нормами кримінального процесуального права процес набуття істинних знань про подію та обставини злочину» [4]. Важливим джерелом доказів у процесі доказування виступає висновок експерта.

Д. В. Сидоренко зазначає, що «залучення експерта та проведення судової експертизи – це слідча (розшукова) дія, яка є особливою, передбаченою законом формою здобуття нових знань, що мають значення для кримінального провадження, за допомогою проведення досліджень особами, які мають спеціальні знання в певній галузі» [5, с. 77–78]. Погоджуючись із підходом дослідника до визначення цієї категорії, ми вважаємо доречним більш детально розглянути сутність спеціальних знань у кримінальному провадженні, під якими розуміємо набуті особою на кваліфікованому рівні знання, навички та вміння в науково-технічній, цифровій, творчій, технічній сферах тощо, що необхідні для визначення, оцінювання, вирішення питань досудового розслідування кримінальних проваджень та їх судового розгляду. Беручи до уваги розвиток цифрових технологій, у тому числі тих, що мають ознаки штучного інтелекту, зокрема чат-боту ChatGPT, ми глибоко переконані в необхідності розширення з урахуванням зазначених тенденцій сучасності розуміння спеціальних знань, а також розробки з урахуванням таких тенденцій принципово нових видів судових експертиз.

Н. З. Рогатинська й О. І. Цюцюра відмічають, що судова експертиза вважається опосередкованим засобом доказування, в процесі здійснення якого досліджуються певні питання судовим експертом, який проводить дослідження наданих йому матеріалів і надає

висновок, який у подальшому вважається самостійним процесуальним джерелом доказів [6].

Аналізуючи позиції науковців, ми вважаємо доречним зауважити, що сам процес отримання висновку експерта має бути максимально прозорим, щоб унеможливити будь-які корупційні прояви. Цей процес має бути повністю відображений у Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема в частині строків, відведених на проведення експертизи, диференціації строків залежно від виду експертизи. Такі кроки мають бути спрямовані, в першу чергу, на недопущення існування дискреційних повноважень на рівні конкретного експерта, керівника чи заступника керівника експертної установи.

Окремо ми хотіли б наголосити на необхідності максимально ретельного підходу експертів до оформлення висновків, зокрема на недопущенні помилок у даних особи, числових показниках та інших відомостях, зазначених у відповідних постановках слідчих (дознавачів).

Акцентуємо увагу на нагальній потребі чіткого прописування запитань експертові та невідкладності призначення експертизи з боку слідчих, дізнавачів. Адже, як вірно зазначає В. О. Гусева, помилки слідчих під час розслідування та призначення судової експертизи можуть призвести до унеможливлення вирішення завдань кримінального провадження і встановлення об'єктивної істини у провадженні, а це недопустимо [7, с. 102].

Характерними ознаками судової експертизи, на переконання С. С. Бичкової, є такі: використання спеціальних знань; проведення досліджень з метою встановлення обставин, які мають значення для справи; спеціальний суб'єкт експертизи; процесуальна форма оформлення експертизи; проведення на підставі ухвали суду [8].

Окремо на підставі відповідних особливостей призначення та проведення судових експертиз нами була здійснена спроба виділити ознаки останніх в умовах воєнного стану:

1) регулярні перебої з електро-, водо-, тепlopостачанням в експертних установах, що унеможливають доступ експертів до технічних засобів, необхідних для проведення експертизи;

2) ускладнення роботи транспорту, що позначається на процесі транспортування речових доказів, постанов про проведення експертизи до експертної установи;

3) у випадку із судово-медичними експертизами характерними особливостями в умовах воєнного стану виступає небажання потерпілих брати участь у слідчих діях, відмова від проведення слідчого експерименту за їх участі та подальшого призначення судово-медичної експертизи у зв'язку з потенційним ризиком для їх життя і здоров'я.

Отже, судова експертиза – це спеціальне дослідження, яке проводять висококваліфіковані особи, відповідно до встановлених процедур

та методик, з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про об'єкт або подію, яка є предметом судового процесу. Результати судової експертизи можуть бути використані як докази в судовому процесі та мати значення для прийняття рішення.

Висновки

Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу говорити про те, що судова експертиза – це один із ключових засобів доказування у кримінальному судочинстві. Її основне призначення полягає у проведенні спеціалізованого дослідження з метою отримання об'єктивних і достовірних даних про певний об'єкт, які у подальшому можуть використовуватися як докази у кримінальному процесі. Судова експертиза може бути проведена у різних галузях, таких як медицина, фізика, хімія, балістика, графологія тощо, зібрані дані можуть мати важливе значення для перебігу кримінального провадження. Крім того, експертиза проводиться фахівцями, які володіють спеціальним набором знань, умінь і навичок за відповідним напрямом.

В умовах воєнного стану має місце виникнення принципово нових особливостей призначення і проведення судових експертиз, коло яких (представлене у нашому дослідженні) не є вичерпним, тому потребує подальшого ґрунтовного наукового осмислення. Водночас ми глибоко переконані в необхідності зменшення бюрократичних процедур у ході призначення експертиз, уведення у цей процес окремих елементів електронного документообігу, зменшення строків на проведення окремих експертиз з обов'язковою їх попередньою диференціацією залежно від ступеня складності, нормативно-правовим закріпленням такої диференціації.

Список бібліографічних посилань: 1. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 227 с. 2. Яновська О. Г. Окремі питання типологізації українського кримінального судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 292–295. 3. Ляш А. О., Ліщенко В. М. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12laoukr.pdf> (дата звернення: 15.05.2023). 4. Рибалка О. Теоретичні засади доказування в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 281–284. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.46>. 5. Сидоренко Д. В. Правова природа судової експертизи у кримінальному процесі // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.) / М-во юстиції України, Нац. наук. центр Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Харків : Право, 2021. С. 77–78. 6. Рогатинська Н. З., Цюцюра О. І. Процесуальні особливості отримання

доказів під час слідчих (розшукових) дій. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 6. С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.304>. **7.** Гусева В. О. Призначення судово-медичних експертиз під час розслідування насильства щодо працівника правоохоронного органу: проблеми та шляхи їх вирішення. *Право і безпека*. 2021. № 3 (82). С. 102–112. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.11>. **8.** Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 176 с.

Надійшла до редколегії 17.05.2023

Прийнята до опублікування 19.06.2023

Kyselov V. M., Butovych O. I. Peculiarities of appointing and conducting forensic examinations under martial law

It has been proved that criminal justice is a procedure regulated by the norms of current criminal procedure legislation for the activities of specially authorized subjects (bodies of inquiry, preliminary investigation, prosecution, etc.) to determine the circumstances relating to the commission of criminal offences, conduct pre-trial investigation, hold court hearings, render decisions and impose punishment for criminal offences. It has been noted that forensic examination is a special study carried out by highly qualified persons, in accordance with the established procedures and methods, with the aim of obtaining objective and reliable information about an object or event which is the subject of a trial. Forensic examination is one of the key means of evidence in criminal proceedings. Its key purpose is to conduct a specialised investigation to obtain objective and reliable data about a particular object, which can be used as evidence in criminal proceedings. Forensic examinations can be conducted in various fields, such as medicine, physics, chemistry, ballistics, graphology and others, and the data collected can be important for the course of criminal proceedings.

It has been noted that under martial law, there are fundamentally new features of the appointment and conduct of forensic examinations. At the same time, the need to reduce bureaucratic procedures in the course of appointing examinations, to introduce certain elements of electronic document flow into this process, to reduce the timeframe for conducting certain examinations with their mandatory preliminary differentiation depending on the degree of complexity, and to ensure that such differentiation is legally enshrined in law are also emphasised.

Key words: expertise, forensic examination, evidence, criminal proceedings, martial law.

